

T. T. Kambolov

A magyarországi jászok szó- és névjegyzéke

Az alánok és a magyarok kapcsolata igen régi. Azután, hogy a magyarok ősei az Ural vidékéről nyugat felé vándoroltak, hosszú időszakot töltöttek el a Dél-ország sztyeppéken és az Észak-Kaukázusban, ahol az alánok közeli szomszédjai voltak. A magyarok és az alánok szociális és etnokulturális kapcsolatai részben a magyar folklórban tükröződnek vissza. Amint V. I. Abájev írja, „a magyar nép származásáról szóló hagyomány szerint, a magyarok ősatya két fivér volt – Hunor és Magyar. Dúl alán fejedelem két lányát vették feleségül, és ebből a házasságból származott a magyar nemzet.”¹ V. I. Abájev nagy figyelmet fordít arra, hogy Dúl neve az oszét Dulat nemzetségre emlékeztet. Ez a legenda Kézai Simon (1283 körül) Krónikájában van lejegyezve, s mint A. V. Gadlo is véli, „alapot szolgáltat annak a feltételezésére, hogy az alán uralkodó neve – megszemélyesített népnév”, s a Dúlo nemzetség az alánokhoz tartozik. Ebben V. Gadlo figyelmet szentel annak a ténynek, hogy még további két név szintén régi iráni-kaukázusi eredetű – Kurt (északoszét digor *kurd* 'vaskovács', perzsa *gurd* 'hős') és Asparux².

A IX. században a magyarok elhagyták a Dél-ország sztyeppét, továbbvonultak nyugatra, és letelepedtek a mai Magyarország területére. Az alán-magyar kölcsönös kapcsolatok miután a mongolok a XIII. században szétverték az alánokat és szövetségeseiket, a kunokat, s ezek egy része nyugatra települt. 1239 körül IV. Béla magyar király megengedte a kunoknak és az alánoknak, hogy Magyarország középső részén letelepedjenek. Az alánok (magyarul jászok) arra a tájra telepedtek le, amely a Jászság nevet kapta, s amelynek a közigazgatási központjává Jászberény vált. A Prut folyó mentén Iasi városa szintén a jász-alánokról van elnevezve. Oklevél szól róla, hogy 1323-ban Károly Róbert király megengedte a jászoknak, hogy saját jelvényeik alatt hadakozhassanak.

A különféle jász emlékekben nagyszámú jász név található. A jászok első írásos megemlézése 1318-ban történt, amikor egy magyar dokumentumban megemlékik a jász Erzsébet nevét.⁴ Egy másik, 1325-ből származó okiratban négy jász nevet említenek.⁵

A kunokkal közös első hullám után más alán csoportok is kerülhettek Magyarországra területére. Egyebek között ismert, hogy 1365-ben I. Lajos király átadta Kont Miklós nádornak a fogságba esett alánokat és családjaikat.⁶

A XVI. század közepén két forrás szól arról, hogy ebben az időszakban a jászok még megőrizték a saját nyelvüket⁷, de már 1693-ban az derül ki, hogy már áttértek a magyar nyelvre⁸. A jászoknak kiváltságokat adtak, amelyek 1848-ig megmaradtak, s a Jászság autonómiája csak 1876-ban szűnt meg. Magyarországon hét *Eszlar* (*Oszlar*) nevű település ismeretes, amely az *Aszalarból* 'ászok' alán *-as* és a török *-lar*-ból⁹ (a többes szám jele) származik.

1957-ben a magyar Országos Levéltár munkatársa, Fekete Nagy Antal egy 1422-ből származó oklevelet tárt fel. Az egyik oldalán egy latin nyelvű jelentést tartalmazott, amely Csév (kb. 50 orosz mérföldnyire északnyugatra Budapesttől) község lakóinak a perében

A magyarországi jászok szó- és névjegyzéke

született ítéletről szolt, a másik oldalára pedig egy jegyzék volt rávezetve, amely mintegy 40 szót tartalmazott, amelyek többségének a jelentése latinul vagy magyarul is meg volt adva. Németh Gyula magyar kutató azután megállapította, hogy ezek a magyarországi jász-alánok nyelvén íródtak.¹⁰ A véleménye szerint a jegyzéket jászul beszélő valaki állíthatta össze a bírósági személy számára, akinek a peres ügyben kellett eljárnia. Előre látta, hogy ez a feladat jászok lakta területre küldi – Jászfalu Piliscsév mellett található –, egy informátorhoz fordult azzal a kéréssel, hogy állítson össze a számára egy kis szójegyzéket, amelyet az a dokumentum hátára írt rá.

A jász szavak többsége könnyűszerrel az oszét nyelv digor nyelvjárásához kapcsolható¹¹:

- Acca – 'kacsa'; oszét acc/accae 'vadkacsa'
- Ban – 'nap'; oszét bon
- Basa – 'rántással készült leves'; oszét bas/basae
- Bax – 'ló'; oszét baex
- Carif – 'vaj'; oszét sarv/carv
- Cugan – 'lábás, fazék'; digor cigon
- Dan – 'víz -1'; oszét don
- Da – 'tied', oszét dae
- Docega – 'tehén'; oszét dugae/docgae 'fejőstehén'
- Fit – 'hús'; oszét fyd/fid
- Fus – 'juh'; oszét fys/fus
- Gal – 'bika', oszét gal
- Gist – 'túró'; oszét, digor aengezun 'forr, erjed', aengist 'erjesztő'
- Hecav – 'gazda'; oszét xisaw/xecaw
- Huvar – 'köles'; oszét Xor/xwar
- Huvas – 'széna'; oszét xos/xwasae
- Jaika – 'tojás'; oszét ajk/ajka12
- Kapken – 'hal', oszét kaef
- Karak – 'tyúk', oszét kark
- Karbac – 'árpa'; oszét, iron kcervaez (árpafajta)
- Kasa – 'kása'; oszét kash/kasae
- Kurajna – 'malom'; oszét kwyroj/kurojnae
- K'ever – 'kenyér'; oszét k'aebaer
- Manavona – 'búza'; oszét maenaew/maenaewae
- Na – 'mienk'; oszét nae
- Odok – 'kanál'; oszét widyg/jedug
- Oras – 'kovász', oszét, digor waeras
- Osa – 'nő'; oszét us/osae
- Qaz – 'liba, lúd'; oszét qazh/qaz
- Sabar – 'zab'
- Saka – 'kecske'; oszét shaegwyt

Sana – 'bor', oszét saen/saenae
 Tabac – 'tányér', oszét taebaeg
 Vas – 'borjú'; oszét, digor waess

A sabar szónak V. I. Abajev a germán *habar (ófelnémet habaro, újfelnémet haber, hafer) zab¹⁴ szóval való kapcsolatát feltételezi. R. P. Ritter a jász sabar/zabar szót az óoszét qaebaer(xor) szóból származtatja, amely a mai oszétben 'árpát' jelent. A jászban Ritter szerint a 'zab' jelentés feltételezhető. Ez arra enged következtetni, hogy az óoszét qaebaer > jász zabar a későbbiek folyamán a magyar nyelvben zab lett¹⁵.

A szójegyzék olyan különálló kifejezéseket is tartalmaz, mint a daban horz, amely az oszét digor dae bon xwarz 'jó napot'-nak felel meg. A ban írása arra enged következtetni, hogy a XV. században a magyarországi alánok nyelvében még nem történt meg az orrhangok előtti a-nak o-vá válása. Néhány szó azonosíthatatlan maradt: például a guza és a buca 'tésztafélék', a khunge 'sertés', bár az utóbbi kapcsolatba hozható az oszét, digor fíngixuk'ce 'orlyuk' szóval, a jász khunge = oszét, digor xunk'ae¹⁶. Tétélezzük fel, hogy a jász alak még inkább hasonlít a xunk'-gin -hez (e magánhangzóval *xunkgen, szr. sawgen Cecnél) 'orlyukas', amely teljesen megfelel az élőlények eufemisztikus elnevezése oszét szokásának, amely a legjellemzőbb külső jellemzőjük alapján történik.

A szójegyzékben szereplő, a kaukázusi nyelvekből kölcsönzött baex és a gal szavak alapján V. I. Abajev fontos megállapítást tett. A véleménye alapján „*arról van szó, hogy a magyarországi jászok a XV. században nem a dél-oroszországi, vagy a krimi alánok utódai, hanem az észak-kaukázusi alánoké akiknek a nyelvébe már a Kaukázusban beszélt nyelv szavai rögzültek*”¹⁷.

Helytálló Német Gyula véleménye, hogy „megállapíthatjuk, hogy az oszét nyelv két alapvető dialektusa, az iron és digor közül, a jász a digorhoz áll közelebb”¹⁸, amennyiben a jász szavak jellemzői többségükben a digorhoz hasonlatosak, mint: a szóvégi ae jelenléte, a digor és a jász szavakban az e, u, i és s szóvégi k és t egybeesése.

A digorral való lexikai közelség V. I. Abajev véleménye szerint a jász vaes 'borjú' = oszét, digor waess és a jász oras 'kovász' = oszét.digor waeras jelenlétével magyarázható, amelyek az ironban hiányoznak¹⁹. Úgy véljük, hogy a kurajna 'malom' alak és a digor kurojnee rokonsága szintén világos.

Egyetlen szó szerepel csak a jász szójegyzékben, amelyet néha ironként kezelnek, a xorz.

Azonban feltételezzük, hogy az - o - magánhangzót korábban a ~wa- kiejtésbeli eltorzulásának tartották. Ez a feltételezés a mi szempontunkból meggyőző a jász oras 'kovász' = digor waeras alakban is, amelyben az o- a digor weee- formának felel meg. A karbac 'árpa', amelyet a nagyon is iron kaervcez 'árpafajta'-ként értelmezhetnénk, valójában a digor variánsnak - karvceg 'kétsoros kalászu árpafajta' felel meg.²⁰

Amint már megjegyeztük, az idézett alán (jász) szavak mellett, a különféle középkori dokumentumok egész sora tartalmaz a jászokkal vagy a kunokkal kapcsolatos személyneveket, amelyek azonosítása külön vizsgálatot követel: Ambulian (Ambustan), Arpan, Beegzan, Bondogaz (Bandagaz), Byk, Chakan, Chamaz, Chareth, Chatharc,

A magyarországi jászok szó- és névjegyzéke

Chyvach, Gubul, Iwachanon (Ivachun, Ivahan) Kalhen, Keskene, Keverge (Keureg/-ug), Kurman, Larzan, Magar, Zokan, stb²¹.

Ezen nevek egy része iráni származású. Például az Ambustan az oszét aembuzun „nő, gyarapodik”²², a Churz az oszét xorz/xwarz „jó”²³, a Chamaz a nart eposz Hamic nevével lehet kapcsolatban, amely a mongol Habici név származéka. A XIV. századi Znagan név az oszét aeznag²⁴ (a mai oszét ceznagon „ellenséges”²⁵-nek felel meg, a magyarországi jászok Zidmon neve a XVI. századból az oszét Sidamon²⁷ apai névből eredeztethető.

A. Alemany még két, a magyarországi jászokhoz tartozó személynevet talált (1550), amelyek Dósa faluból származnak (ma Jászdózsa, északkeletre a jász fővárostól, Jászberénytől) – Bokator Urbán és Bokator Sebestyén²⁸ nevét.

Az Észak-Oszét Rádióban 2006. szeptember 6-án 11 óra 11 perckor elhangzott előadás szövegéből Kovács J. Béla fordította

1. Абаев В.И. О венгерских ясах// Осетинская филология, №1, Орджоникидзе, 1977.сс.3-8
2. Гадло А.В. Этническая история Кавказа IV-X вв. Л., 1979. СС. 117-118
3. GomboczZ. Osseten-Spuren in Ungarn // Streitberg Festgabe. Leipzig, 1924. SS, 107-108; N e m e t h J. Eine Wörterliste der Jassen, der ungariandischen Alanen //Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen Literatur und Kunsj. Jahrg. 1958. №4. Berlin, 1959. S. 6; А л е м а н ь А. Аланы... С. 224,
4. Нациоанальный архив Венгрии (D1, 29421); N e m e t h J. Eine WCrterliste der Jassen, der ungariandischen Alanen // Jahrg.1958. №4. Berlin, 1959. s.6; Алемань А. Аланы... с.224
5. Алемань А. Аланы... с.224
6. НеметЮ. Список слов на языке ясов, вен В.ИАбаева. Орджоникидзе, 1960. С. 4.
7. См. GomboczZ. Osseten-Spuren in Ungam // Streitberg Festgabe. Leipzig, 1924. S. 107; N e m e t h J. Eine Wörterliste der Jassen, der ungariandischen Alanen // Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. Jahrg. 1958. №4. Berlin, 1959. S. 9; А л е м а н ь А. Аланы... С. 226.
8. N e m e t h J. Eine Worterliste der Jassen, der ungariandischen Alanen // Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften ги Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. Jahrg. 1958. №4. Berlin, 1959. S. 9; А л е м а н ь А. Аланы... С. 226.
9. Н е м е т Ю. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Пер. с нем. и примечания В.ИАбаева. Орджоникидзе, 1960. С.4.
10. N e m e t h J. Eine Wörterliste der Jassen, der ungariandischen Alanen // Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften ги Berlin. Klasse für Sprachen, Literalur und Kunst. Jahrg. 1958. №4. Berlin, 1959.

11. Примечания В.И.Абаева в: Н е м о т Ю. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Пер. с нем. и примечания В.И.Абаева. Орджоникидзе, 1960. С. 21.
12. А б а е в В.И. О венгерских ясах // Осетинская филология, №1, Орджоникидзе, 1977. СС.3-8
13. На наш взгляд, здесь больше подходит дигор. saegae.
14. Абаев В.И. Скифо-европейские изоглоссы. М. 1965. С.26.
15. R111 e r R.-P. Bemerkungen zur «Jassischen Wsrterlisfe» // Acta Orientalia Academiae Hungaricae. Tomus XXX (r). 1976. S. 217.
16. Ср. R i 11 e r R.-P. Указ. раб. С. 248.
17. Примечания В.И.Абаева в: Н е м е т Ю. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Пер. с нем. и примечания В.И.Абаева. Орджоникидзе, 1960. С. 22.
18. НеметЮ. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Пер. с нем. и примечания В.И.Абаева. Орджоникидзе, 1960. С. 13.
19. Примечания В.И.Абаева в: Н е м е т Ю. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Пер. с нем. и примечания В.И.Абаева. Орджоникидзе, 1960. С. 22.
20. Дигорско-русский словарь (Сост. Таказов Ф.М.). Владикавказ, 2003 С. 315
21. Алемань А. Аланы... СС. 224-225.
22. G o m b o c z. Z. Ossetes et Jazyges // Revue des etudes hongroises et finno-ougrienncs Paris, 1925. №1-2. P. 9.
23. Там же. С. 9.
24. Там же. С. 8; А б а е в В.И. ИЭСОЯ IV 173. "GomboczZ. Osseten-Spuren in Ungarn // Strcitberg Feslgabe. Leipzig, 1924. S. 109.
25. А б а е в В.И. ИЭСОЯ I 228.
26. F e k e t e L. Eine Konskription von den Jassen in Ungarn aus den Jalire 1550 // Aeta Orient. Acad. Scient. Hung. 1960, XI. SS. 122, 123.
27. Абаев В.И. ИЭСОЯ III 105.
28. Алемань А. The «Alanic» Title *Bayatar II Nartamongfe The Journal of Alano-Ossetic Studies; Epic, Mythology & Language. Paris - Vladikavkaz / Dzsewydyzqa;w, 2002. Vol. I. №1. P. 78.

A magyarországi jászok szó- és névjegyzéke

A Jász Múzeum épülete (fotó: Bugyi Gábor)

Jász viselet a múzeum állandó kiállításában (fotó: Bugyi Gábor)